ANTHROPOSOPHIE

MAANDBLAD

VOOR SOCIALE, PAEDAGOGISCHE EN GEESTESWETENSCHAPPELIJKE VRAAGSTUKKEN

INHOUD.

2de JAARGANG N° 3 MAART-NUMMER 1923

UITGEGEVEN ADMINISTRATIE 45 PARKSTRAAT — UTRECHT

HET GOETHEANUM GEDURENDE DE TIEN JAREN VAN ZIJN BESTAAN [1])

DOOR RUDOLF STEINER.

III.

Al wie het Goetheanum kunstvol heeft kunnen beleven, moet wel tot het inzicht zijn gekomen, dat Anthroposofie geen sektevorming inhoudt, noch de bevestiging van een of andere godsdienstige overtuiging is. In een dergelijken stijl bouwt men geen kerk of tempel.

Twee cylindermantels met grondvlakken van verschillende grootte, grepen aan die zijden, waar ze waren uitgesneden, in elkaar. Zij waren door een groote en een kleine koepel van boven afgesloten. De koepels waren half koepelvormig en grepen eveneens in elkaar omdat daar, waar ze elkander raakten, sectoren waren uitgesneden. —

De kleine koepel had, wanneer hij geheel voltooid zou zijn geweest, als tooneelruimte moeten dienen voor de opvoering van Mysteriespelen. Hij was er echter nog niet voor ingericht. — Tot nu toe hadden slechts Eurythmie voorstellingen in deze ruimte plaats gevonden. — De groote koepelruimte omsloot de rijen zitplaatsen voor toeschouwers en toehoorders. Iets wat aan deze tweeledige ruimte het karakter zou hebben gegeven van een tempel of 'n sakraal gebouw, was er niet aan vinden.

De basementen der twaalf zuilen, die de kleine koepelruimte omkransten, had men tot twaalf zetels omgevormd. Men kon er een verzamelruimte voor een beperkt aantal deelnemers in in zien; doch absoluut niets kerkelijks. Tusschen de zuilen zou eens een plastische groep komen te staan met in het centrum, een figuur, waarin men de Christusrepresentant zou herkennen. Het zou daar staan als een kenmerkend teeken, dat geestes-

---

[1]) Vertaald uit het Goethenaum door D. J. v. B.

wetenschap tot den Christus voert, en dat het dus met een religieuzen inhoud samenkomt.

Tot dengeen, die het hoofdportaal binnentrad, zou het geheel, indien met kunstgevoel doorleefd, op de volgende wijze moeten spreken: „Ken de ware wezensaard der menschheid". Zoo wilde men de bouw tot een huis der kennis en niet tot een tempelgebouw zien worden. De beide ruimten waren door een gordijn gescheiden. Voor het gordijn stond een spreekgestoelte, dat onder de vloer kon verdwijnen, wanneer de tooneelruimte gebruikt werd.

Men behoefde slechts de vormen van dit spreekgestoelte erop aan te zien, om tot de overtuiging te komen, hoe weinig daarbij aan iets kerkelijks was gedacht. Al deze kunstvormen waren uit het bouwgeheel zelf genomen en tevens gegroeid uit een noodzakelijke samensmelting der plastische vormen, die alle naar de plaats, waar de redenaar stond, heenvoerden. Deze vormen waren niet van een, in architectuur of plastiek, uitgedrukte tempelinhoud, maar gaven een omlijsting aan de plaats, die dienen moest tot beoefening der geestelijke wetenschap.

Wie er iets anders in zien wilde, die moest er opzettelijk een artistieke onwaarheid in leggen. Het was mij immer een voldoening, wanneer ik van bevoegde zijde hooren mocht: Deze vormen spreken naar waarheid van dat, wat ze zijn willen. En zulke uitlatingen mocht ik meermalen hooren.

Het kan echter niet ontkend worden, dat aan het bouwwerk veel te vinden was, dat vreemd moest zijn voor diegenen, die het in de eerste plaats met de gewone voorstellingen van architektuur tegemoet traden.

Dat lag echter in zijn wezen besloten, dat kon niet anders.

Wanneer de mensch voor het eerst met Anthroposofie kennis maakt, dan doet het menigeen in dezen zin evenzoo vreemd aan. Zij treedt in den aanvang op als menschenkennis. Maar al naarmate zij deze menschenkennis ontwikkelt, verruimt ze zich tot wereldkennis. Al groeiend in kennis grijpt de mensch zich aan in zijn eigen innerlijk, maar dit doordringen

van zijn eigen wezen is ten slotte een samengaan met den wereldinhoud.

Wie het Goetheanum binnentrad, was door wanden omsloten. Maar de behandeling van dien wand in zijn plastische uitbeelding had iets, wat het karakter van wand weersprak. Men is gewoon een wand zoo behandeld te zien, dat hij een ruimte naar buiten toe afsluit. Zulk een wand is, beschouwd uit het oogpunt van artistiek doorleven, ondoorzichtig. De wanden van het Goetheanum met hun voorgebouwde zuilen en de figuren, die deze zuilen droegen, waren uit een artistiek oogpunt, doorzichtig gedacht. Zij bedoelden niet van de wereld af te sluiten, maar den blik van den beschouwer door hunne kruisvormen zóó te treffen, dat hij zich met de ruimten van het Wereldal verbonden voelde. Kon men zijne opmerkzaamheid niet dadelijk op deze bijzonderheid vestigen, dan kwamen deze vormen iemand zoo voor, alsof men plotseling op onverklaarbare wijze een venster gewaar werd, daar, waar men een ondoorzichlige wandvlakte verwacht had.

Aan dit karakter van wand, pasten zich ook de, in de buitenwand aangebrachte glasvensters aan. Deze waren tusschen elke twee zuilen zichtbaar: zij waren samengesteld uit eenkleurig glas, waarin de motieven waren ingegraveerd. Men had hier te doen met een soort glas etsen. Het beeld ontstond door de verscheidenheid in dikte, welke het éénkleurig glas door het graveeren verkreeg. Het werd dan ook slechts als beeld zichtbaar door het invallende zonlicht. Zoo was bij deze vensters stoffelijk ook dat bereikt, wat bij de overige wanduitbeelding in kunstvormen gedacht was. Het beeld kwam slechts dan te voorschijn, wanneer de wand met de wereld daarbuiten samenwerkte. Iedere twee tegenover elkaar geplaatste vensters, de eene links, de andere rechts, waren gelijkgekleurd. Daarentegen waren de vensters, die van den ingang naar het begin van het tooneel toeliepen verschillend gekleurd en wel zóó, dat de kleuren in hunne opeenvolging een kleurenharmonie te voorschijn riepen.

Men kon de voorstellingen, welke men in de vensters afge-

beeld zag in het eerst onbegrijpelijk vinden. Maar voor dengene, die zich ingeleefd heeft in de anthroposofische wereldbeschouwing, zal zich, wat eerst zonderling leek, weldra als vertrouwd vertoonen, louter door het aanschouwen en niet door het verklaren op verstandelijk symbolische wijze. En het geheel was immers een tehuis voor degenen, die Anthroposofie zochten! Wie er aanspraak op maakte, deze voorstellingen te begrijpen, zonder een beschouwingswijze, die zijn grondslag vindt in de Anthroposofie, die geleek dengene, die een gedicht, in een andere taal gegeven, kunstvol zou willen genieten, zonder die taal zelfs te verstaan.

Datzelfde gold ook voor de motieven, die op de beide koepelvlakken geschilderd waren.

Men heeft daarom toch nog niet het recht te zeggen: ja, dat gaat toch niet aan, dat men, om de voorstellingen en vormen te begrijpen, eerst een wereldbeschouwing zich moet hebben eigen gemaakt. Men behoefde om voor deze voorstellingen anthroposofisch georienteerd te zijn, niet eerst boeken te lezen of voordrachten te hooren, maar men kon deze orienteering ook verkrijgen zonder het voorafgaande woord: door bij de beschouwing zich louter in de voorstellingen in te leven. Een vereischte echter was het, zich de moeite te geven, hen nader te komen. Wilde men dat niet, dan stond men daarvoor als — zonder daarmee in eenig opzicht op een artistieke vergelijking te willen duiden, — voor Rafaels Disputa, terwijl men zich niet op het geheim der drievuldigheid heeft willen orienteeren.

De toeschouwersruimte, was berekend op negenhonderd tot duizend personen. Aan de westzijde daarvan was iets hooger aangebracht de ruimte voor het ingebouwde orgel en voor de andere muziekinstrumenten.

Deze bouw, geheel uit hout opgetrokken, stond op een betonnen onderbouw, welks grondvlak grooter omvang had, zoodat rondom de toeschouwersruimte een verhoogd terras liep. In deze onderbouw bevonden zich onder de toeschouwersruimte, de garderobes en onder de tooneelruimte de machines.

Het moest op diegenen, welke gezien hadden, wat die betonnen onderbouw bevatte, een lachwekkenden indruk maken, wanneer zij hoorden, hoe de tegenstanders van de anthroposofische wereldbeschouwing fabels rondstrooiden van allerlei geheimzinnigs, zelfs van onderaardsche verzamelplaatsen in dien betonbouw. Het doel, dat het Goetheanum nastreefde was er werkelijk niet een, dat duistere, geheimzinnige verzamelplaatsen of tooverinstrumenten noodig had. Zoodanige zaken hadden ook geenszins een plaats gevonden bij de gedachten, die bij den bouw van het geheel hebben voorgezeten. Zij zouden ook uit een kunstoogpunt ongemotiveerd geweest zijn.

De koepels waren bedekt met Noorsche lei uit de leigroeven van Voss. De blauwachtig grauwe glans in het zonlicht vormde met de houtkleur één geheel, dat met sympathie begroet werd door menigeen, die op een zonnigen zomerdag, tegen den heuvel van Dornach op, naar het Goetheanum zijn weg vond.

Thans treft hij er aan een puinhoop, waaruit oprijst een armzalige betonruïne.

ANTHROPOSOFIE EN DE MISDADIGER.

DOOR Mr. MAX STIBBE.

In het strafrecht komen wij in aanraking met den misdadigen mensch. Menschen zijn het, die de strafrechter te beoordeelen krijgt. Dit wordt vaak vergeten tegenwoordig. Met de definities en theorien van het moderne strafrecht trekt men te velde tegen de misdadigerswereld. Maar evenmin als de definities en theorien der tegenwoordige economen in staat zijn de sociale toestanden te begrijpen, dus ook niet ze te verbeteren, evenmin is ons strafrecht in staat een juisten kijk te geven op den misdadigen mensch en de wijze waarop hij behandeld moet worden.

Het strafrecht stelt ons voor de diepste menschelijke problemen. Een materialistische wetenschap kan ze niet oplossen.

Het mencheninnerlijk moeten wij leeren kennen, willen wij de misdadigersziel begrijpen. Eerst moeten we voor onzen geest ons een voorstelling opbouwen van het normale menscheninnerlijk. Daarna zullen we trachten het innerlijk leven van den misdadiger te doorgronden.

Ik spreek hier over den misdadiger. Hiermee bedoel ik een zekere beperkte categorie van personen, die we nader zullen beschouwen. Niet behooren daartoe al diegenen, die in het tegenwoordig geldende recht strafbaar gesteld zijn tengevolge van strafbepalingen, die geen eigenlijk misdrijf omvatten, zooals politieverordeningen en kleinere overtredingen, of van strafbepalingen die hun oorzaak vinden in verkeerde sociale toestanden zooals bij dienstweigering, overtreding van distributiewetten etc. etc. De maatschappij beweegt zich in een verkeerde richting. De verkeerde toestanden vereischen wetten ter handhaving, de wetten weer roepen overtreders te voorschijn. Ongetwijfeld zal in een gezonde maatschappij het aantal misdrijven veel en veel minder zijn dan in de tegenwoordige. Hoe een drie-

ledige indeeling der maatschappij haar brengt tot gezonde ontwikkeling zal ik hier niet uiteenzetten. Dit gebeurde reeds vaker en men kan het lezen in de uitgebreide literatuur hieromtrent. Een argument voor mijn bewering levert het feit dat het aantal misdrijven in Nederland tijdens de oorlog, dat van na en voor den oorlog belangrijk overtrof. De correctie van een gezonde maatschappij ligt in de allereerste plaats op het gebied der vermogensdelicten.

Nu de vraag: Hoe is het gesteld met het innerlijk leven van den mensch. Men sla hiertoe den blik in eigen binnenste. Ik constateer hier dingen, die elk mensch in zich zelf kan beleven, wanneer hij onbevooroordeeld zichzelf beschouwt. Zeer kort slechts kan ik zijn.

Het eerste wat ons opvalt van den mensch en van alle wezens in de natuur is het stoffelijke lichaam. Het menschenlichaam en de geheele natuur bestaan uit dezelfde stoffen. En toch toont het menschenlichaam belangrijke verschillen met de zuiver minerale wereld. Het mineraal heeft b.v. een gestalte, een vorm, die bepaald wordt door invloeden van buiten zooals weersgesteldheid, klimaat etc; de mensch, en met hem, alle andere levende wezens worden van binnen uit opgebouwd. In de plant werken krachten die in het mineraal niet aanwezig zijn. Deze krachten bepalen de groei en de voortplanting van het plantenlichaam. Het zijn de krachten van het levenslichaam. Dit is een niet physiek iets, niet zintuigelijk waarneembaar. Daarentegen wel geestelijk waarneembaar, wanneer men de organen in zich gevormd heeft die geestelijke waarneming mogelijk maken. Ook wordt dit levenslichaam aetherlichaam genoemd. Men winde zich niet op, doch leze rustig verder. Een aetherlichaam hebben zoowel planten, als dieren en menschen; alle levende wezens.

Vergelijkt men nu een plant en een dier, dan is het duidelijk, dat in het dier nog andere krachten werkzaam zijn dan in de plant. Het dier kent een innerlijk leven, dat de plant ontbreekt. Van binnen uit reageert het op indrukken van buiten, en op aandriften. Physiek openbaart zich dit innerlijk leven in de

zintuigen, die de plant niet heeft. Deze zintuigen brengen de indrukken van buiten over naar het innerlijk van het dier door middel van het zenuwstelsel, dat ook in de plant niet aanwezig is. Van binnen uit kan het dier weer reageeren op die uiterlijke indruk doordat het zich kan bewegen. Een plant namelijk kan niet meer leven wanneer zij los raakt van haar bodem, een dier daarentegen moet zich vrij kunnen bewegen. Want dit is noodzakelijk voor het reageeren op zijn aandriften, instinkten, hartstochten. Deze krachten die in het dier werken en in hem een innerlijk leven vormen, noemen we die van het astraallichaam. Dit heeft ook de mensch in zich.

Zoo zien we, dat het menschenlichaam drieledig is, het heeft een mineraal, een plantaardig en een dierlijk element.

Maar de mensch verheft zich boven het dier, de mensch is niet genoodzaakt evenals het dier te reageeren op uiterlijke prikkels of aandriften. Hij kan denken over al wat op hem werkt. Door zijn denken onderscheidt hij zich van alle andere levende wezens, door zijn denken schept hij zich de vrijheid al of niet te reageeren op zijn hartstochten, gevoelens.

Wij hebben nu het menschelijk lichaam in zijn drieledigheid leeren kennen. De mensch is echter een veel gecompliceerder wezen. We moeten nog dieper in ons zelf afdalen om een juist inzicht te krijgen. De moderne wetenschap blijft in het algemeen stilstaan bij de studie van het physieke lichaam. Het bestaan van een ziel is onzeker; de menschelijke geest is haar totaal onbekend.

Wij zullen zien hoe de mensch werkelijk zoowel een ziel heeft als een geestelijk iets. Wij zagen reeds dat de mensch zich verheft boven het dier door zijn denken. Dit denken nu is de hoogste uiting van de kern van zijn wezen, van zijn „Ik." „Ik" kan de mensch alleen tot zich zelf zeggen; hij is de eenige die het zeggen kan; geen ander wezen, plant noch dier, kan „Ik" zeggen tot zichzelf. Dit „Ik" geeft aan den mensch zijn individualiteit. De hoogste uiting van dit „Ik" is zijn denken. Onbewust werkt dit denken in den mensch. In het dagelijksch leven verbindt men duizenderlei gedachten aan alles wat men

hoort en ziet en voelt. Men doet dit vanzelf. Men merkt het niet op. Het „Ik" werkt onbewust in ons lichaam, het vormt de ziel. In dit zieleleven is het „Ik" in de laatste eeuwen zichzelf tot bewustzijn gekomen. Het menschelijke zelf bewustzijn, het sterke „Ik"bewustzijn ontwikkelt zich vanaf de 15e eeuw ongeveer en uit zich in de reusachtige opbloei van de kennis der physieke wereld. Het „Ik" wordt zich bewust in de physieke wereld, in het physieke lichaam. De kroon op deze ontwikkeling is het materialisme, de meest sterke afdaling van de ziel in het physieke.

Naast deze eigenlijk onbewuste werking van het „Ik" bestaat ook een zeer bewuste. Deze moet het materialisme overwinnen, de laatste stap in de onbewuste „Ik"-ontwikkeling. Bewust kan de mensch trachten zijn gevoelens om te vormen, in te werken op het astraal-lichaam. B.v. men late niet in alle mogelijke gevallen zich leiden door sympathie of antipathie, maar men late onbevooroordeeld de betreffende persoon of zaak op zich werken, zijn gevoelens van sympathie of antipathie onderdrukkende. Verschillende andere oefeningen zijn mogelijk. Men kan ze nalezen in „Wie erlangt man Erkenntnisse höherer Welten" van Dr. Steiner of in diens „Geheimwissenschaft". Door deze oefeningen wordt het astraallichaam door het „Ik" omgevormd en ontstaat een geestelijk element, dat men „geestzelf" noemt. Evenzoo is een omwerking door het „Ik" mogelijk van aetherlichaam en ten slotte van het physieke lichaam. Hiertoe is een langdurige scholing noodig.

Deze bewuste werking van het „Ik" is iets wat voor de toekomstige tijden is weggelegd. Nu moet er mee begonnen worden. Het is de beteekenis van de Anthroposofie, dat zij de tegenwoordige menschheid haar ontwikkelings weg aanduidt.

Tegenwoordig werkt in den mensch zijn „Ik" nog weinig met volle bewustheid. De menschelijke geest kan men daar vinden, waar niets zintuigelijk-waarneembaars aan het „Ik" verbonden is, zoo b.v. in het mathematische denken, of in het denken over het denken. Vandaar dat hierin twee wegen liggen, die zich zeer goed eigenen voor geestelijke ontwikkeling,

tot het verkrijgen van bovenzinlijke kennis („Geheimwissenschaft" pg. 361). De bovenzinlijke kennis is een noodzakelijk vereischte om den mensch werkelijk te leeren kennen, dus ook om den misdadigen mensch te leeren kennen.

Eenigszins hebben we nu den innerlijken mensch voor ons. Wij hebben gezien in hoever hij zich onderscheidt van de lagere natuurrijken en in hoever men spreken kan van Ziel en Geest. Men kan verder nog naslaan „Theosophie" door Dr. R. Steiner, 1e hst.

Nu richten we den blik op den misdadigen mensch. Wij zien hoe bij zoo iemand werkzaam zijn allerlei innerlijke krachten, die eigenlijk onbewust in hem werken, die men aandriften kan noemen, zooals ik ze ook bij de dieren noemde. Op het oogenblik van het misdrijf zwijgen de zedelijke krachten, de specifiek menschelijke krachten, die het denken ons geeft. Slechts daar is men zedelijk in den hoogsten zin van het woord, waar men bewust, geleid door de geestelijken kracht die het denken in elk speciaal geval geeft, een handeling verricht en haar verricht uit liefde voor haarzelve. Deze zedelijke impulsen zijn bij den misdadiger op het oogenblik van de daad onmogelijk, zij zijn onderdrukt. In hem werken zijn begeerten, zijn hartstochten; hij doodt omdat hij onderworpen is aan wraakgevoel, hij steelt omdat zijn begeerte te machtig is. Evenals het dier, handelt hij tengevolge van zijn hartstochten en gevoelens zonder dat zijn bewustzijn in staat is hem te hulp te komen.

Tegenwoordig wordt vaak voor misdadigers gepleit op grond van Art. 37. Wetb. v. Strafrecht., waarbij men tracht aan te toonen dat niet-toerekenbaarheid de oorzaak was van het misdrijf. Daarvoor bewijst men dat de misdadiger abnormaal is. Wij hebben gezien dat elke misdadiger abnormaal is, maar dat deze abnormaliteit een zeer bijzondere is. In een bepaalde richting bestaat bij den misdadiger een dierlijke bewustzijnstoestand; in die richting staat hij dus achter bij den normaal ontwikkelden mensch. Ik zie hier af van werkelijk krankzinnige misdadigers, wier aantal niet groot is naar verhouding en

welke men op andere wijze moet beschouwen. Dit hoort thuis op een ander gebied dan het mijne hier.

Als hoedanig moet men nu de taak van het Strafrecht opvatten? We hebben opgemerkt dat het bewustzijn van den misdadiger op een bepaald gebied achtergebleven is bij de normale ontwikkeling. Taak van het Strafrecht moet dus zijn het menschelijk bewustzijn weer op te wekken bij den misdadiger, hem weer te maken tot een volledig, normaal ontwikkeld mensch. Eenerzijds ligt deze taak dus op psychiatrisch, anderzijds op paedagogisch gebied. Hiermee zijn tegelijkertijd alle mogelijke oude Strafrechttheoriën over boord geworpen. Vergelding voor het misdrijf, afschrikking etc. zijn in den tegenwoordigen tijd geen geldige gronden meer voor straf. Deze beschouwen den misdadiger niet als mensch maar als object; het menschelijke, dat zelfs in den ergsten misdadiger schuilt wordt door hen geheel genegeerd; hij is eerst een object voor den Officier van Justitie, dan voor den rechter, dan voor de wet, vervolgens voor den gevangenisbewaarder. Al die oude theorien zijn onmenschelijk. De verbeteringstheorie was de eenige, die nog eenigszins menschelijk was, maar doordat hij geen kennis had van het wezen van den misdadiger, verbeterde hij maar abstraktweg. Een toekomstig strafrecht moge met concretere methoden zoeken, hoe het misdadigersbewustzijn op hooger trap kan worden gebracht.

Men denke niet, dat ik het gevaar van den misdadiger voor de maatschappij onderschat. Maar bij het beoordeelen van den misdadiger moet men in de allereerste plaats het feit erkennen, dat ook de misdadiger een mensch is, zij het dan een afgedwaalde. Een inrichting die als opvoedings- en genezingsinrichting dienst doet, zorgt vanzelf voor de noodzakelijkheid, dat de misdadiger niet ten tweeden male in de gelegenheid wordt gesteld de maatschappij te benadeelen. Maar de vrijheidsbeneming is hier geen doel, maar middel. In de tegenwoordige gevangenissen is zij doel. Dientengevolge wordt de vrijheidsbeneming consequent doorgevoerd; de gewone gevangenisstraf is cellulair, en dat gedurende de eerste 5 jaren.

Men denke zich in: 5 jaren in een cel.

Zeer terecht is de laatste tijd een actie opgekomen tegen de celstraf. In wijder kringen begint men in te zien, dat deze straf een onmenschelijke is, evenals het vroegere radbraken en vierendeelen. Vanaf een standpunt, dat den mensch als geestelijk wezen kent, is de celstraf ook door en door af te keuren. Het volgende moge dit toelichten.

Het lichaam van den mensch is een deel van de aarde, het is opgebouwd uit de stoffen der aarde, het kan niet bestaan zonder de aarde. Zoowel de minerale deelen van den mensch, als het vloeibare en het gasvormige deel is verbonden, verwant met de aarde. Zonder de lucht der aarde kan de mensch geen ademhalen, zonder voedsel niet bestaan.

De ziel daarentegen gaat boven de aarde uit. Zij is niet verwant met de aarde, maar met de gansche Kosmos, die de aarde omgeeft. Zij is verwant met de sterren. Kosmische krachten waren noodig om de ziel te doen ontstaan. In de oude tijden kenden de menschen deze verwantschap van hun ziel met de kosmos zeer goed. De kosmische wetten voelde de oude Aegyptenaar, de Chaldeër, de Babylonier in zijn ziel weerspiegeld. Bekend is de astrologische kennis der Babyloniers b.v. Het voelen van deze verwantschap van ziel en kosmos ging langzamerhand verloren, doordat de menschen zich meer gingen richten op het aardsche. Toch bestaat zij. Toch heeft ook nog in onze dagen de ziel de kosmische krachten noodig voor haar bestaan. Een zwakke naklank is ons slechts overgebleven uit dit oude kosmische gemeenschapsgevoel. Wij kennen in sommige oogenblikken van het leven nog een onberedeneerd verlangen naar die oneindige verre werelden. In de avond, opkijkend naar de sterrenhemel ontwaakt het. Maar een verbinding kan onze ziel niet meer vinden. Het oneindige trekt haar aan. Maar ons verstand heeft ons geketend aan het eindige. Het oneindige is een raadsel geworden; naar de verbinding ermee kunnen wij slechts verlangen tegenwoordig. In de avond voelt onbestemd de ziel haar verwantschap met de kosmos, haar levenselement. Ons zieleleven is als het

ware gehuld in duisternis. Noch ons eigen zieleleven, noch dat van andere wezens kunnen wij doorgronden. Ons zieleleven sluit ons af van de overige wereld; onze gevoelens, onze verlangens zijn onbekend voor onze medemenschen. Voor onze ziel is het steeds avond.

Maar in de duisternis straalt een licht, het licht van den geest. Ook onze geest gaat uit boven de aarde, ook hij is verwant met kosmische werelden, maar niet met de sterrenhemel. Met de zon is hij verwant; door de zonnekrachten kon hij ontstaan. Onze ziel sloot ons af van de overige wereld, maakte ons eenzaam te midden van alle overige wezens. Wij allen kennen deze eenzaamheid. Onze geest daarentegen stelt ons in de mogelijkheid ons te verbinden met het geestelijk wezen van alles buiten ons. Door onzen geest leeren wij andere wezens, en ook ons zelf kennen. Hij herstelt de eenheid van ons met de wereld, hij werpt zijn licht over de duisternis van onze ziel. Hij is als het zonlicht, dat de sterren en de aarde verlicht en verwarmt. Hij verlicht en doorgloeit onze ziel en het lichaam. Door onzen geest worden wij onszelf bewust en leeren daarna ook bewust kennen wat in andere wezens als geestelijk element leeft. Onze geest brengt ons „Ik" tot een individueel bewustzijn. Sinds de daad van Christus op Golgotha is de menschheid in staat dit individueele „Ik" te ontwikkelen. Het Goddelijk „Ik" van Christus vereenigde zich met de aarde en gaf de menschheid de mogelijkheid een zelfbewustzijn te ontwikkelen. Wij staan nog in het begin van het Christendom. Nog zeer weinig leeft de Christus impuls in de menschen. Het „Ik" hebben zij ontwikkeld. Maar nog moet het doortrokken worden van de liefdekrachten van Christus. Nog weinig werkte de Christusimpuls in het praktische leven door. Om van andere gebieden te zwijgen: ons recht is nog geheel een heidensch recht. Ook ons strafrecht. Wanneer de Christusimpuls eenmaal in ons levend wordt, dan leeren wij ook den misdadiger als een mensch beschouwen, en wel als een mensch, die meer dan anderen de zorg en liefde der medemenschen noodig heeft. Want hij is een afgedwaalde, en

allen moeten wij helpen hem tot een ander mensch te maken. Een strafrecht, doortrokken van de Christus impuls zal hiervoor de mogelijkheden vinden. De Anthroposofie geeft hiervoor de inzichten. Daarvoor moeten we eerst weer een levend begrijpen van Christus krijgen. Dat is verloren gegaan. Slechts een enkel woord wil ik memoreeren:

„Ik ben het Licht der Wereld."

De menschelijke Geest is verwant met de zon.

Deze beschouwingen doen ons zien, dat de mensch verwant is niet alleen met de aarde, maar ook met de sterren en de zon. Hij kan zonder deze niet leven. Hij gaat ten onder, wanneer hij de zon niet zien kan. De allerarmsten in onze maatschappij, die leefden in de sloppen der groote steden, klaagden dat zij nooit de zon zagen. Zij hadden hem noodig, al drong het niet door tot hun bewustzijn.

Ook de misdadiger is een mensch, ook hij heeft behoefte aan verband met kosmische werelden. Vooral waar de physieke vrijheid belemmerd wordt, wordt het geestelijk verlangen grooter. De misdadiger is, zooals we zagen, op een bepaald gebied een stap achter in bewustzijnsontwikkeling bij den normalen mensch. De zedelijke impulsen, het geestelijke bij uitstek, is hem vreemd. Zijn „Ik" moet zich meer ontwikkelen dan dat van den normalen mensch, meer dan de normale mensch heeft hij de kosmische krachten noodig. En in de cel ontneemt men hem dat. De cel is ook om deze reden een onmenschelijke strafinrichting.

De noodwetten van 1918 gaven kans op verbetering van ons strafstelsel. De gevangenissen waren overvol en wegens dit plaatsgebrek werd bepaald dat alle vrijheidstraffen ondergaan konden worden in de Rijkswerkinrichting te Veenhuizen, die anders hoofdzakelijk gebruikt werd voor dronkaards en bedelaars. Daar werd gewerkt in de buitenlucht, dat was beter dan de cel. De resultaten waren dan ook zeer goed. Dat is te begrijpen (ook zonder selectie zou men betere resultaten verkrijgen dan met celstraf).

Men mocht dus verwachten, dat dit systeem bestendigd

zou worden. Wat gebeurde echter? Toen de toestanden normaler werden en de gevangenissen leeger, keerde men eenvoudig terug tot het oude stelsel. De Rijkswerkinrichting verkwijnde. De wet eischte het. De misdadiger werd als vroeger teruggedreven naar de duisternis van zijn eigen zieleleven. Voor hem schijnt de zon nog niet.

Ik wil hiermee niet zeggen, dat de Rijkswerkinrichting m.i. het ideale systeem is, maar wel dat zij tenminste een goede stap vooruit was in vergelijking met de cel. Gaarne zal ik in een volgend artikel terugkomen op: straf en berouw en op enkele andere problemen.

PASCHEN.

DOOR WILLEM A. MIRANDOLLE.

Joh. 20, 11 — 19. „En Maria stond buiten bij het graf weenende. Als zij dan weende, bukte zij in het graf en zag twee Engelen in witte kleederen zitten, éénen aan het hoofd en éénen aan de voeten, waar het lichaam van Jezus gelegen had. En die zeiden tot haar: Vrouw, wat weent gij? Zij zeide tot hen: Omdat zij mijnen Heere weggenomen hebben, en ik weet niet waar zij hem gelegd hebben. En als zij dit gezegd had, keerde zij zich achterwaarts, en zag Jezus staan, en zij wist niet, dat het Jezus was. Jezus zeide tot haar: Maria! Zij zich omkeerende, zeide tot hem: Rabbouni! hetwelk is gezegd, Meester. Jezus zeide tot haar: Raak mij niet; want ik ben nog niet opgevaren tot mijnen Vader; maar ga henen tot mijne broeders, en zeg hun: Ik vaar op tot mijnen Vader en uwen Vader, en tot mijnen God en uwen God. Maria Magdaléna ging en boodschapte den discipelen, dat zij den Heere gezien had, en dat hij haar dit gezegd had."

Er is misschien nooit een tijd geweest die armer aan Paschen was, dan de onze, maar ook zeker nooit een tijd, waarin wij juist zoo'n behoefte aan Paschen hebben. Hoe het met ons gesteld is kunnen wij nergens duidelijker zien dan uit de groote bekentenis van ons geslacht, uit Goethes Faust. Als Faust, de strevende mensch, door alles op dwaalsporen is gebracht en tenslotte niettegenstaande alle wetenschap, ja, ook alle theologie, geen anderen uitweg meer kent dan den zelfmoord, maar als hij dan, wanneer hij de Paaschkoraal in zijn grootsche plechtigheid hoort, toch teruggekeert — hoewel hij de boodschap niet geheel kan gelooven — terugkeert wel niet tot den hemel, maar tot de aarde, zij het dan, om zich nu nog verder in het wildste leven te storten: Wat heeft de dichter ons met dit

alles willen zeggen? Niets anders dan dit: Gij menschen van den tegenwoordigen tijd gelooft niet meer aan Paschen! Maar wat U nog doet leven, is de rampzalige rest van Paschen, welke nog in U leeft! —

Het zijn diepe, eigen Paaschindrukken van den dichter geweest, die daar op den achtergrond staan. En wie slechts eens een dorpsklok haar opwellende Paaschboodschap heeft hooren luiden, zal hem begrijpen. O, eens in Herrnhut een Paaschweek te mogen meemaken! Als daar vroeg in den morgen, voor het licht-worden, de koraal „Jesus, meine Zuversicht" en andere koralen, door bazuinen geblazen, de slapers wekken, als men werkelijk een oogenblik denkt: ben ik nu slapend geweest of was ik dood en ben opgewekt? — dan verdiept de ontwakende ziel zich in de heerlijkheid van de opstanding en deze blijft verder als een belofte boven het leven staan, al weet men dan nog niet altijd, hoe men zelf tot Paaschzekerheid zou moeten komen. Dat is een soort Faust-beleven. En dit Faust-beleven is het beleven van de menschheid onzer dagen. Dat is onze tijd. De menschheid verloor het oude Paaschgeloof der vroegere eeuwen, zij stortte zich zoo geheel in het doen en laten van het leven, zij het in een leven van genot, gelijk de jonge Faust, of in een leven van arbeid, zooals de oudere Faust.

Wat de menschheid nu nog in leven houdt is echter veel meer dan men gelooft, de kommerlijke rest van Paschen, welke nog in de zielen voortleeft. Hoe vele menschen, vrouwen en mannen, zijn niet al van plan geweest, zich van het leven te berooven, half geloovigen en zoogenaamde ongeloovigen. Als zij het niet deden, was het steeds de twijfel: werp ik werkelijk mijn leven weg of werp ik misschien alleen mijn lichaam weg? Neem ik misschien al mijn onopgeloste vragen en plichten mede in de andere, hoogere wereld? Het was de Paaschschemering, welke nog even in hun ziel oplichtte. Roeit al het Paasch geloof uit tot in de hoeken der zielen toe, en ge zoudt zien, wat er gebeurde!

Nu kunnen wij den Faust nog beschouwen, vanuit een

verder geschiedkundig gezichtspunt. Was een twee duizend jaren geleden het Paaschgeloof niet ingetreden door het Christendom, wat was er dan van de menschheid terecht gekomen? Zij hadden hun oude onsterfelijkheidsgeloof al bijna geheel verloren, het Mysterie-geloof. Het gevolg zou zijn geweest, hoe vreeselijk het ook moge klinken: niets anders dan een zelfmoord der menschheid, misschien niet in den loop der eeuwen, doch in den loop der duizenden jaren. Een dergelijke zelfmoord, een heel edele, hoogstgeestelijke, maar toch een zelfmoord is geweest: het oude, echte Buddhisme, dat den mensch eigenlijk niet verloste, doch de mensch van de aarde afrukte.

Een andere vorm van zelfmoord, niets anders, is het krasse materialisme onzer dagen, het opgaan in aardsche genoegens of in aardschen arbeid, de zelfvernieling van den hoogeren mensch in ons. Het komt er nu geheel op aan, dat wij tot een nieuw Paaschgeloof komen. Want de kleine rest van Paschen, die nog in de menschen is, is wel voldoende, om niet te sterven, echter niet voldoende om te kunnen leven. Hoe kan de mensch van den tegenwoordigen tijd met zijn vreeselijke religieuze crisis komen tot Paaschgeloof en Paaschzekerheid?

Beschouwen wij de boven aangehaalde geschiedenis. Ik weet niet, of wij allen wel eens de geheel onbeschrijfelijke macht van deze bijbelsche Paaschgeschiedenissen in onze ziel levendig hebben doorleefd. Niemand moest den Paaschtijd laten voorbij gaan, zonder de Paaschgeschiedenissen eens goed in zich te laten werken, te beginnen met al zijn tegenwerpingen terzijde te plaatsen en alleen te beproeven, om de Paaschvertellingen mee te kunnen beleven. Dan komen wij in een Paaschsfeer, welke zoo zuiver en zoo waar is, zoo teer en zoo levensterkend, dat dit alleen al een mensch zou kunnen overtuigen. Dan zal het ons heel merkwaardig toeschijnen, dat er menschen op aarde zijn, die van dit alles zoo weinig begrijpen, dat zij slechts kunnen spreken over de fantasie van een zieke vrouw, als zij aan onze geschiedenis denken. Maar

helpt ons dit? Zeker nog niet alles is te verklaren. Wel zou echter bijv. te verklaren zijn, hoe het was met de verschijning van den Opgestane. Wilde ik dat hier echter doen, dan zou ik lang, heel lang moeten spreken over lichaam en ziel, natuur en geest. Maar dit kan ik zeggen, mag het zeggen en moet het zeggen vanuit het diepe bewustzijn van zijn groote beteekenis: er bestaat een levende Christus, een Christus, die er is, en dichtbij is, die door ons kan worden gevonden, die met ons en in ons wil leven! Er bestaat een Opgestane en door hem kunnen wij opgestane menschen worden! Het is aangrijpend, op te merken, hoe nu hier, dan daar iemand naar voren treedt, die hem heeft bespeurd. Groote indruk heeft het op velen gemaakt, toen de Indiër Sundar Singh optrad in Europa en vertelde van een Christusbeleven, dat geheel overeenkwam met het Paulusbeleven van Damascus. En hoe velen, aan wier waarachtigheid en gezonde helderheid ik in het minst niet twijfel, heb ik iets van overeenkomstigen aard hooren vertellen!

Als wij weten en gevoelen, dat anderen ons verre vooruit kunnen zijn, dan is al veel gewonnen. Maar des te brandender en dringender wordt daardoor de vraag: hoe komen wij daartoe?

Wij zien nog eens in onze geschiedenis. Het is geen aesthetisch gespeel en geen theologische uitleggingskunst, als wij zeggen: deze geschiedenis toont ons, nauwkeurig beschouwd, een wonderbaren weg! Deze geschiedenis is de geschiedenis van de menschelijke ziel zelf! „Alles Vergängliche ist nur ein Gleichnis", ook de bijbelsche geschiedenis, ook ons eigen vergankelijke zijn; hoe natuurlijker en warer wij leven, des te meer wordt het tot een gelijkenis. Wie den weg zoekt naar het Paaschgeloof en Paasch-zekerheid ga eens werkelijk en ernstig den weg van Maria!

Maria was in een tuin. Maar zij zag niets van den tuin. Zij zag slechts het gapende open graf. Dat is ons aardeleven! Een tuin — onze aarde. Welk een prachtige tuin het is, beleven wij weer in het voorjaar — zoolang, tot men het vree-

selijke graf in deze tuin heeft gezien. Ja, onze aarde is zelf niets anders dan het graf, het groote graf. Menschen na menschen worden geboren onder smart, groeien op onder het grootste lijden, worden oud met gebreken, brengen wat beroering te weeg, vermenigvuldigen zich — en worden tot stof. Culturen na culturen verrijzen, nu eens in Babylonië, dan weer in Egypte, in Griekenland, — ontwikkelen zich tot grooten bloei, leven zich moede, vervallen in slaap en duisternis, worden, „geschiedenis." De besten worden steeds door ontzetting aangegrepen, als zij het raadselachtige graf in den tuin hebben gezien. Het geheele Buddhisme is een dergelijke verschrikking. Een koningszoon gaat uit, om het leven te leeren kennen, ziet echter niet het bloeiende tapijt, doch den oud-wordenden grijsaard, den lijdenden zieke, den ontbindende doode. Hij schrikt. De weenende ziel van Maria, die in den tuin het graf heeft gezien, doch niet haar Heer — dat is het geheele voor-christelijke zoeken en verlangen van de menschheid. En hoe meer wij den Christustijd naderen, des te meer neemt dit alles nog toe. Stemmen, welke den mensch, vriendelijk gezind zijn, weerklinken in dezen tuin, zooals de stemmen vanuit het graf: „Vrouw, wat weent gij? wien zoekt gij?"

Verlangen en een zwak gevoelen, dat zijn de beide engelen bij het graf. Dat is alles, waartoe de menschheid het heeft gebracht. Hulp is dat niet. Wie onder ons Paschen zoekt, moet eerst eens met de menschheid het graf zien, het vreeselijke, open, vragende graf. Hij moet allereerst worden gelijk de treurende Maria.

Een tweede beeld, een tweede gebeurtenis. Maria ziet den Heer, doch herkent hem niet. Waarom niet? Omdat zij te zeer met zichzelf bezig is, met haar eigen leed, met haar eigen wenschen. Mogen wij niet aannemen, dat vele, vele menschen hun allerbeste hulp heel dichtbij hebben, in hun kleine en groote nooden, terwijl zij het niet weten of zien? Konden niet onze zelfzucht, onze eigen wenschen en eigen belangen ons dikwijls verhinderen, te zien, wat wij toch noodig

hebben en zoeken — Christus —? Waaraan herkent men den Christus! Aan de stem! „Wie uit de waarheid is, hoort mijn stem." — Wat daar de enkeling kan beleven, ieder van ons, beleeft de menschheid in alleromvattendste beteekenis aan den Christus. Als eens de menschheidsgeschiedenis ten einde is, zal men eerst in waren zin kunnen zeggen: H ij heeft ons bij onzen naam geroepen. H ij heeft ons gezegd, wat mensch-zijn beteekent. Zonder hem hadden wij onzen naam als kind van God nooit gevonden. Zijn stem heeft ziel gegeven aan den menschennaam. De menschheid zal opgroeien tot den Christus. En als de menschheid een mensch in het groot zal zijn, zooals Christus Jezus een mensch was, dan zal het doel der aardenontwikkeling zijn bereikt.

Maar nog hebben wij geen Paasch-geloof, hebben wel een geloof, maar geen Paasch-geloof. Een derde beeld, een derde gebeurtenis. Als Maria zich omwendt, komt het raadselachtige antwoord: „Raak mij niet aan; want ik ben nog niet opgevaren tot mijnen Vader; maar ga henen tot mijne broeders . . ." Voor wij verder gaan: kan de wonderbaar zielsche fijnheid en teerheid, die in dit antwoord ligt, een vinding van den Evangelist zijn? Wat zou de menschheid niet al uit dit antwoord kunnen leeren! Dat de hoogste, de mooiste uren op deze aarde slechts oogenblikken mogen zijn, dat echter uit deze oogenblikken plichten groeien, die vervuld moeten worden, en dat dan achter deze plichten de hoogere oogenblikken op ons wachten! Als iemand onder ons treurig is: Ach, ik heb geen Paasch-geloof — mag ik hem vragen: Hebt gij den door Christus gegeven opdracht vervuld? We kunnen, we mogen Christus niet anders beleven dan zoo, dat wij het met al onze mede-menschen deelen. Mag het nog zoo moeilijk toeschijnen, het woord: „ga henen tot mijne broeders en verkondig het hun", geldt ons a l l e n! Niet o f wij het verkondigen, slechts h o e wij het het beste verkondigen, is de vraag. Wij moeten tot de anderen gaan, gelijk Maria, en zeggen: ik heb den Heer gezien, en hij heeft mij het volgende gezegd! Het woord: ga henen en verkondig het mijne broeders, staat boven de geheele toekomst van het

menschelijk geslacht, zooals het graf in den tuin het verleden van de menschheid is. Het zien van den Meester moet door een ieder als absolute noodzakelijkheid van onzen tijd worden begrepen. Zoo moeten wij de aarde, zoo moeten wij de menschheid, zoo moeten wij de geheele toekomstige menschheidsgeschiedenis aanzien: Gaat henen en verkondig het mijne broeders!

Maar nu het heel merkwaardige woord: „Raak mij niet aan; want ik ben nog niet opgevaren tot mijnen Vader." Hetwelk beteekent: als ik ben opgestaan, raak mij dan aan! Men moet dit niet voor een overbodig woordenspel houden. Het is ernstige werkelijkheid. Hier ligt een geheim! Christus is er niet, om aangehoord, aangezien of aangezongen te worden. Hij is er, om te worden aangeraakt. Wanneer wij in het evangelie lezen, moeten wij alles terzijde zetten en beproeven, hem aan te raken! Probeert te gevoelen „de kracht van zijn opstanding", zooals Paulus eens zoo duidelijk zeide, de kracht, waardoor hij is opgestaan. Ge zult dan langzamerhand beleven: het is niet alleen de kracht van zijn opstanding, het is de kracht van den Opgestane! Het is de opstandingskracht, die ons zelf tot nieuwe menschen maakt! Hij is aanwezig en stroomt levend in ons! Wij zien hem zelf en de geheele nieuwe wereld, die hij voor ons is! Nu vieren wij Paschen, waarachtig Paschen!

Dit mag een lange weg zijn, en in ieder geval een moeilijke, maar het is een weg, en het is de rechte weg. In onzen tijd wil de Geest niet tot ons komen, zonder dat wij meedoen, meewerken.

Is het niet merkwaardig, dat het grootste literaire werk uit de Duitsche geschiedenis van onzen tijd, de Faust, begint met een Paaschscène en sluit met de scène van een hemelvaart?

Met een Paaschscène in oud-kerkelijken stijl, maar met een hemelvaart-scène vanuit den vrijen geest!

Op aarde heeft de menschheid op allerlei wijze gestreefd. En nu heeft men ons de aarde ontnomen. Is het, omdat wij „den hemel" weer moeten veroveren? En dit moet dan niet

op bijv. dweepende wijze worden opgevat. Ja, de „hemel", de geestelijke wereld moet weer veroverd worden, anders gaat de menschheid te gronde in de materie en aan het materialisme! Wij moesten daartoe al onze krachten verzamelen! En deze kracht moet door den crisistijd slechts worden versterkt en mag alleen versterkt worden door deze crisis!

Hoe prachtig is het slot van ons Paaschevangelie: „Ik vaar op tot mijnen Vader en uwen Vader, en tot mijnen God en uwen God!" Wij hebben den weg tot den hemelvaart nu geschilderd: Beschouw de aarde als het graf. Beleef den Christus als den Meester. Wordt den hemel gewaar gelijk de kracht!

Dat is de bitter noodzakelijke opstanding niet van een enkeling, doch van de geheele menschheid!

PROTEUS

DOOR

RICH. SCHUBERT.

Van alle goden uit den bonten sagentijd
Heb ik als kind al Proteus 't meest benijd.
Hij, de veelvormige, wien element en mensch
Slechts vorm zijn voor der oogenblikken wensch,
Hij was mijn god, dien 'k in geen tempel zocht,
'k Speurde overal zijn ijlen ademtocht,
Hij speelde in al mijn droomen dag en nacht,
Totdat ik vaak alleen dit éene dacht:
O! mocht ik alles, alles zijn een enkle keer —
Dienende slaaf en mild genadig heer,
De bajadere, die een god genas tot maagd,
De moeder, die met smart haar kind'ren draagt,
De werker voor het brood, door zorg verhard,
De eed'le verkwister van zijn geld en hart,
De stoute ontdekker, die de aarde meet,
Dichter en wijze, veldheer en propheet;
Ook de misdadiger, in 't diepst verstokt,
De lichtmis, die op 't eind bij zwijnen hokt —
Geen menschelijke vorm, hoe klein, hoe groot
Zou ik versmaden dan alleen den dood.
Ik zou het léven kennen meer dan een,
De menschen droomen door hun dagen heen;
Zij allen zijn door hoop en vrees verblind
Voor 't hoogste, wat een sterfling ooit bemint:
Verand'rend zonder doel en maat een mensch te zijn,
De mensch in eeuwig wisselenden schijn!

C. L.

IS „DE DRIELEDIGE INDEELING VAN HET SOCIALE ORGANISME" UTOPISME?

DOOR H. MOULIJN.

In den „Socialistischen Gids" van April l.l. kenschetst J. van der Wijk de denkbeelden van Dr. Steiner ten opzichte van een sociale vernieuwing als „modern utopisme". Ik wil in dit artikel aantoonen, waarom v. d. W. ondanks zijn poging, om zooveel mogelijk te waardeeren, toch m.i. noodzakelijk onrechtvaardig moet zijn in zijn oordeel. Hij doet n.l. dit: hij tracht in zijn bewustzijn onder te brengen en te rangschikken, wat alleen vanuit een vernieuwd bewustzijn zijn volle waarde verkrijgen kan. Hij meet daardoor met een maat, waarmee dat, wat hij beoordeelt, niet gemeten kan worden. Het sterkst komt dit uit, waar hij de denkbeelden van Dr. Steiner toetst aan het marxisme. Men kan dit m.i. niet doen, zonder zich eerst verdiept te hebben in het beantwoorden van de vraag: Wat had Marx, wat heeft Dr. Steiner aan zijn tijd te geven? De verdienste van groote persoonlijkheden is nu eenmaal, dat zij aan hun tijdgenooten de oplossing brengen van vraagstukken, die dringend een oplossing behoeven. In dit verband gezien stond Marx voor geheel andere vragen dan Dr. Steiner. Marx gaf tijdens het opkomen van de kapitalistische productiewijze aan het weerlooze proletariaat een kritiek op deze productiewijze en heeft, door den arbeider bewust te maken van zijn plaats in het arbeidsproces, in hem den wil doen ontvlammen tot vervorming van dat proces. Marx heeft dit resultaat echter niet bereikt buiten het verband met den stand der kennis zijner dagen, zijn genie zette echter die kennis, die hij zag, dat doodloopen zou, om in nieuwe vruchtbare mogelijkheden.

Toen Hegel door zijn dialectische methode een zelfontwikkeling der begrippen had mogelijk gemaakt, zette Marx die zelfontwikkeling der begrippen om in een zelfontwikkeling der maatschappij en toonde aan, hoe de mensch door bewust-

wording deze zelfontwikkeling verhaasten kan [1]). Blijft bij Hegel het denken nog innerlijke werkzaamheid, bij Marx krijgt het denken in den mensch eene titanische beteekenis, het moet niet alleen verklaarder maar tevens omvormer worden van het zijn. In overeenstemming met wat de natuurwetenschap leerde omtrent het menschelijk wezen gaat Marx dan ook uit van den mensch in wien het denken opbloeide als hoogste vrucht van het zijn. De wil staat dan bij hem ook geheel in dienst van het denken, de bewustwording is identisch met den wil: men verandert de wereld, zoodra men zich wetenschappelijk bewust wordt van hare verkeerdheid. Hier, waar de beteekenis ligt van het marxisme ten opzichte van den mensch, zooals wij hem uit de natuurwetenschap kennen, zijn we echter ten opzichte van het verdiepte moderne bewustzijn aan zijn grens gekomen. Vanuit zijn abstract begrijpen moest Marx zoeken naar de kwantiteit, het diepere bewustzijn zoekt weer naar de kwaliteit en wat gebeurt er, wanneer men in een begripswereld, waarin alles tot gelijksoortigheid teruggebracht moet worden, den werkelijken „mensch" binnenvoert? Hij zal zich onmiddellijk voelen als de verbizondering, hij moet zichzelf tot een abstractie herleiden, wil hij erin passen. Deze innerlijke menschelijke werkzaamheid gaat vooraf aan elke bewustwording op sociaal gebied, en men vraagt zich af: staat dan de mensch in dienst van het denken? Wat in den tijd van Marx een vooruitgang was, is dat niet een achterblijven in onzen tijd? Kan ooit zonder de volle waarde der persoonlijkheid een nieuwe wereld worden gemaakt? Is het niet b.v. aan de proletarische wetenschap als „wetenschap" te wijten, dat de vorming van een eenheidsfront der arbeiders voortdurend mislukt? Het denken is alleen positief in het ontleden, het herleidt, verklaart, voegt in polariteit bijeen, maar brengt geen ongelijksoortigheden bij elkaar. En de menschen als individualiteiten zijn ongelijksoortigheden. De schoonheid van den mensch, de eenige kracht, die ware eenheid mogelijk maakt, ligt dan ook niet in het

[1]) Men zie hierover Max Adler, Marx als Denker.

denken, zij ligt in de individualiteit, die achter het denken staat en waarvan het denken maar een werking is. Heeft een beweging, die de persoonlijkheid uitteraard niet in aanmerking kan nemen, die haar hoogstens gebruiken kan voor zoover ze zich te haren dienste abstraheeren kan, wel de volle omvormende kracht, die een beweging van uit vrijen wil in overeenstemming handelende persoonlijkheden kan hebben?

Zoo komt men, wanneer men het marxisme innerlijk weer in verband brengt met de menschelijke persoonlijkheid tot het begrijpen van den aard van zijne beperktheid. Ik geloof ook niet, dat Marx, als hij nu leefde, voldaan zou zijn met zijn eigen klassemensch. De behoeften van onzen tijd wijzen m.i. in alle opzichten naar een levensovertuiging voor den mensch als persoonlijkheid. Hier nu, waar het marxisme in gebreke blijft, omdat het niet anders kan, hier zet de geesteswetenschap in. Zij brengt den mensch in een levenssfeer, waar hij den geest als werkelijkheid beleeft, waar hij vraagt, niet meer naar het wezen van den menschelijken hoofdarbeid, maar naar het wezen van den mensch zelf. Vanuit dit gebied in den mensch, waar de dichter vanzelf is, als hij tenminste met bewustheid aan de vorming zijner dichterlijke gestalten wil meewerken, moet ook de mensch als sociale persoonlijkheid worden vernieuwd.

Dit gebied van het bewustzijn, waar alle krachten der ziel, denken, voelen en willen, in evenwicht werkzaam zijn, is voor den intellectsmensch van tegenwoordig een nog bijna onbetreden terrein, maar hier juist zijn de denkbeelden van Dr. Steiner ontstaan. Zonder vernieuwing van het bewustzijn kunnen ze niet in hun volle beteekenis worden gezien. De geesteswetenschap echter maakt deze vernieuwing voor ieder mogelijk. — Als v. d. W. nu zegt, de beperktheid van het marxisme ten opzichte van het individu heb ik ook aangetoond, dan heeft hij gelijk, maar waarom kan hij dit rustig aanvaarden, terwijl het in mijn betoog tot een gebrek, een onvervulde behoefte wordt? Omdat hij in overeenstemming met het oude natuurwetenschappelijk bewustzijn nog meent, dat vanuit de

sfeer der abstractie de vragen, die oprijzen in de menschelijke individualiteit kunnen worden beantwoord. Dat behoefte aan vernieuwing ook in de S. D. A. P. gevoeld wordt, blijkt trouwens voortdurend. Inderdaad, waar tegenwoordig in onze snel verwordende maatschappij het individu zoozeer de boventoon krijgt boven zijn maatschappelijke abstractie, daar moet dat een waarschuwing zijn, om niet zonder meer op den ouden weg voort te gaan, maar eerst eens onbevangen de werkelijke wereld rond te kijken en de oude begrippen te taxeeren aan wat men daar heeft gezien. Men stare zich niet blind op den onpersoonlijken vorm, die de wetenschap tijdens het kapitalisme aannam, maar zie liever terug op Goethe, den voorkapitalistischen dichter, die ook wetenschappelijk was, maar zich nog veroorloofde te zeggen, dat de hoedanigheid der zielewerkzaamheid van den onderzoeker voor het verkrijgen van ware resultaten van het hoogste belang was en men vrage zich af, of men Marx niet meer in het licht der toekomst ziet, wanneer men hem beschouwt, niet als iemand, die een onpersoonlijke wetenschap wil geven, maar als de eerste, die, hoe onvolkomen dit dan ook moest zijn in verband met den stand der kennis in zijn tijd, den mensch weer achter de dingen te voorschijn wilde doen komen, als de eerste, voor wien de menschelijke wil, op hoe abstracte wijze dan ook in beweging gebracht, weer een wereldhervormende factor werd.

Deze schoone zijde van het marxisme echter, die door elken arbeider begrepen wordt, die weet, wat Marx voor hem is geweest, deze kan pas blijven bestaan, deze kan pas zijn tooverkracht in het concrete ontvouwen, als de arbeider door de geesteswetenschap is teruggevoerd op zijn individualiteit. Als persoonlijkheid eerst kan hij zijn groote maatschappelijke kennis omzetten in vruchtbare mogelijkheden voor den tegenwoordigen tijd, de geesteswetenschap geeft hier een enorme stuwkracht, al zijn de kiemen van omzetting overal aanwezig. v. d. W. heeft er trouwens al op gewezen, dat vele voor den socialist belangrijke vragen door de anthroposofie te berde worden gebracht, zoo is de instelling van een rechts parlement

volstrekt niet een aan het socialisme vreemd idee. Alleen met het derde deel van het nieuwe sociale organisme weet het socialisme geen raad, omdat het materialisme geen „vrij geestesleven" kent. v. d. W. noemt de ideeën van Dr. Steiner dan ook vooral utopisch, omdat deze gelooft aan den vrijen wil.

Nu is het eigenaardige, dat de vrije wil, die in de materialistische wetenschap verloren moest gaan, of hoogstens zooals bij Marx en Hegel kon blijven bestaan als een soort automatische vrijheid (het omslaan van een begrip in zijn tegendeel door de bewustwording) als moraliteit teruggevonden wordt, wanneer men uitgaat van het verdiepte individueele bewustzijn. Men vergeve mij, dat ik hier moeilijk moet worden, maar om begrijpelijk te maken, dat de vrije wil geen utopie behoeft te zijn, maar werkelijkheid is in de tot innerlijke verdieping gekomen persoonlijkheid, moet ik even ingaan op het verschil tusschen den mensch, waarmee Marx rekening hield en den mensch, zooals de geesteswetenschap, voortbouwend op het oude mysterieweten, dien kent. In het materialisme is de geest het fijnste instrument van het lichaam, in de geesteswetenschap is het lichaam instrument voor den geest. Hieruit volgt echter niet, dat het eene waar is en het andere onwaar. Met geest wordt in het materialisme bedoeld het verstand of de wijsgeerigheid; wat nog van oude godsdienstige gevoelens overgebleven is, wordt gevoeld als dogmatisch of overleefd, de oorsprong van kunst is in dezen gedachtengang onnaspeurbaar. De geesteswetenschap onderscheidt den mensch naar lichaam, ziel en geest en bedoelt met geest de eeuwige individualiteit, die het eene aardeleven na het andere doorloopt. Terwijl dus de geest in het materialisme alleen werkt in wisselwerking met de zintuigen, heeft het verdiepte individueele bewustzijn, dat de eeuwige individualiteit in zichzelf weer heeft beleefd, hiermee een ervaringsgebied teruggevonden, dat niet afhankelijk is van de zintuigen; door innerlijke werkzaamheid worden waarnemingsorganen ontwikkeld voor een geestelijk gebied, niet voor uiterlijke waarneming toegankelijk. Vanuit deze sfeer hervindt de mensch zijn verband met het heelal, ziet hij, dat hij als

microcosmos in den macrocosmos staat, uit innerlijk zien en innerlijk hooren ontspringt hier de kunst, tenminste als zij met het wezen der dingen in verband staat.

Terwijl dus in het materialisme de mensch door zijn bewustwording in het tijdelijke willend wezen is, ligt in de geesteswetenschap de oorsprong van den wil in het contact tusschen het tijdelijk en het eeuwig deel der individualiteit. De aandrang tot handelen wordt dan geboren uit het innerlijk beeld, dat zich in het contactpunt vormt, niet meer uit de verstandelijke of wijsgeerige overweging. Persoonlijke moraliteit beslist over de wilsrichting. Zoo wordt door verdieping van het bewustzijn de vrije wil teruggevonden, die bij een meer uiterlijke, of een meer abstracte beschouwing verloren moest gaan. De vrije daad, geboren uit het beeldbewustzijn is echter geen willekeurige daad. Men kan haar niet onderbrengen bij „ethisch individualisme" of „voluntarisme", zooals van der Wijk doet. Oeroud geestelijk weten over heelal en mensch staat achter haar en ook deze kennis dient, wil zij werkelijk scheppende draagkracht hebben, in haar te zijn omgezet. Zij is daarom resultaat van tegenwoordig totaal ongewaardeerde offers der persoonlijkheid, resultaat van een èn naar de geestelijke èn naar de materieele zijde tot het uiterste volgehouden persoonlijk verantwoordelijkheidsgevoel.

Vanuit dit verantwoordelijkheidsgevoel gezien is elke wetenschap onvolledig, die den volledigen mensch niet dienen kan, en de wetenschap dient eerst hem, die haar in eigen innerlijk heeft omgezet. Dit bedoelt Dr. Steiner ook, wanneer hij spreekt van denkschablonen, waarin de mensch van tegenwoordig zoo dikwijls bevangen is. Schetsmatig wil ik tot verdere verklaring van het voorgaande even door een voorbeeld aangeven, hoe iemand eerst door „beleven" van „denken" tot innerlijke vrijheid komt.

Iemand is loonarbeider en geheel afhankelijk van zijn werkgever, plotseling maakt hij op een goeden dag kennis met het socialisme, het is hem, of er een licht voor hem opgaat, hij begrijpt ineens, wat hij maatschappelijk is, het marxisme helpt hem het heele maatschappelijk samenstel doorgronden, een

nieuw vrijheidsbesef is in hem ontwaakt. Hij wordt lid van een vakvereeniging, lid van de soc. dem. partij en werkt overal mee aan de vrijmaking van zijn klasse. Maar op een avond, als hij alleen in zijn kamer zit, is het hem ineens, alsof hij op alle muren geschreven ziet: loonarbeider, loonarbeider! Zoo komt hij tot „zelf"-bezinning en hij ziet: Zooals ik vroeger slaaf was van den kapitalist in mijzelf, zoo word ik nu slaaf van den loonarbeider in mijzelf. Op dat oogenblik, dat hij al zijn meeningen heeft binnengehaald in zichzelf, dat hij het *aandurft* uit te spreken, dat hij slaaf wordt van iets in zichzelf, op dat oogenblik wordt hij vrij. Daar, in zijn eigen innerlijk vindt hij „den mensch" weer terug en nu zoekt hij naar een levensovertuiging, die hem als mensch met volle behoud van al zijn kennis, in staat zal stellen, aan de vervorming der maatschappij mee te werken. In deze vijf minuten van zelfbezinning heeft hij het begin van de vrijheid gevonden. Van dezelfde vrijheid, die ook de gevangenen in het drama „Vrijheid" van Krausse hebben gevonden, toen ze den cipier niet tot dupe wilden maken van hun zelfzucht; marxistisch handelden ze niet, noch minder bolsjewistisch, maar als menschen waren ze er beter om. Zoo grijpt elke gebeurtenis onmiddellijk over in het leven van den mensch als persoonlijkheid, met den aard van deze wisselwerking houdt men zich te weinig op en toch gaat Marx hier uit van een samenhang, al slaat bij hem de handeling, omdat zij klassehandeling blijft, naar buiten om, waar zij zich in het moderne verdiepte bewustzijn naar binnen keert. Men worde zich echter bewust, dat elke denkgewoonte de individualiteit verkleint en benauwt, als men ze niet in het eigen innerlijk als denkgewoonte herkennen kan. Zoo is het ook met het marxisme, eerst als men het als „vrij mensch" bekijkt, ziet men zijn geweldige beteekenis als keerpunt in de menschelijke bewustzijnsontwikkeling en men denkt, nu moet het vernieuwd worden met het licht der persoonlijkheid. Dit nu heeft Dr. Steiner willen doen en aan ieder staat het vrij, om te onderzoeken, of hij ook op den door hem aangegeven weg tot eigen en sociale vernieuwing kan komen.

Zooals Marx de economie vermenschelijkte, toen hij aantoonde, dat, wat betrekkingen tusschen de dingen schenen, eigenlijk betrekkingen tusschen menschen waren, zoo heeft hij ook door de toepassing van het historisch materialisme, waardoor het bewustzijn weer in verband met de gebeurtenissen werd gebracht, de geschiedvorsching vermenschelijkt, zoodat men op het oogenblik, dat zij geheel in de lucht ging zweven en aaneenschakeling van losse feiten werd, tot verademing kon komen en uitroepen: Goddank, eindelijk weer grond onder de voeten. Maar toch, wie zoover is, beseft weer, dat hij verlangt naar den horizon en als de hemelkoepel omwelft de geesteswetenschap, als geschiedvorsching van het individueele bewustzijn, het zuiver aardsche, het materialistisch weten. Door haar zien wij, hoe alleen in den tijd van de grootste verstoffelijking van het bewustzijn, toen de menschheid was afgesnoerd van elk innerlijk geestelijk weten het historisch materialisme haar zulke belangrijke diensten kon bewijzen. Men vond pas de aarde, toen de hemel verloren was. Evenmin als in de oude Indische of Egyptische kultuur het arbeidsproces de richting aangaf voor de kultureele bovenbouw (waarom werkt toch ieder, die dit als een eeuwige waarheid wil doen beschouwen met de wilden), evenmin zal in de toekomst, als het bewustzijn weer vergeestelijkt is en de mensch zijn samenhang met het heelal weer in beeldvorm zal zien, de economie nog als het overheerschende deel van het menschelijk bewustzijn worden gevoeld; dat dit in het bewustzijn van Marx zoo was, is zijn tragiek, maar tegelijkertijd zijn beteekenis. Zoo ligt, teruggebracht tot de persoonlijkheid van Marx, de beteekenis van het marxisme in de geestelijke instelling van het bewustzijn van Marx in zijn tijd en zijn, geestelijk gesproken, de groote individualiteiten de waardezetters en waardemeters voor hun tijd.

Zoo zet de geesteswetenschap weer in kwaliteit om, wat door Marx tot kwantiteit moest worden gebracht. Zij bewijst hiermee, dat het menschelijk bewustzijn opnieuw aan het veranderen is. Men ignoreere deze verandering niet!

Vragenrubriek.

Vraag 1. Zijn de begrippen over karma en reincarnatie, zooals 't Buddhisme die kent, identiek met die van de Anthroposophie?

P. H. te U.

Antwoord. De beantwoording van deze vraag is moeilijk in enkele woorden te geven. Van belang is het in te zien, dat reincarnatie ten nauwste samenhangt met het probleem van 's menschen i k-bewustzijn en karma met het probleem van 's menschen ziel.

Waar nu de verhouding van het „i k" tot de ziel in vóór-christelijke — dus ook Buddhistische tijden een andere was dan in de na-christelijke tijden — dus ook voor de Anthroposophie, daar kunnen deze begrippen elkaar niet volkomen dekken.

Reinkarnatie bij het Buddhisme dient het streven: los te komen van de aarde, op te gaan in het Nirwana, in een geestelijken toestand van schuldeloos bestaan.

Reinkarnatie bij de Anthroposophie dient ten volle het aardsche leven. Ze leert, dat de mensch den geest in de stof moet dragen en dat hij individueel strevend, gedragen door Christuskrachten, moet trachten eigen leven en aardsche leven om te vormen tot een toestand van grootere volmaking.

En door dit dragen van den geest in den stof, heeft ook het „karma" begrip een andere nuance gekregen. Waar het in voor-christelijke tijden een erkennen was van wat als gevolg van vroegere handelingen optrad — een aanvaarden dus van een onverzoenlijk noodlot, dat te dragen, niet te wijzigen was — daar komt in latere tijden de vrijheid van den menschelijken individueelen geest dit karma-begrip doortrekken en wijzigen. Het karma-begrip breidt zich uit over verleden en toekomst. En tegenover het karma van de toekomst staat elk individu met die zedelijke vrijheid, die een gave is van het werken der Christus-krachten in de menschelijke ziel. Hierdoor ontstaat de mogelijkheid, de noodzakelijkheid van het verleden in vrijheid te accepteeren.

De christelijke verlossingsgedachte doordringt het onverzoenlijk karma.

P. K. M.

Vraag 2. In het Januarinummer van Uw blad zet U uiteen, dat er zoo'n groot verschil bestaat tusschen Theosophie en Anthroposophie. Hoe is het dan mogelijk dat Dr. Steiner zelf meer dan 10 jaar lang van het hoofdbestuur van de Duitsche afdeeling van de Theosophische Vereeniging deel uitmaakte?

T. P. te A.

Antwoord. Het antwoord op deze vraag geeft Dr. Steiner zelf in de brochure: „Die Hetze gegen das Goetheanum." In het kort resumeerend is de verklaring als volgt: Na een reeds lange carrière als docent en als schrijver werd Dr. Steiner in 1900 door een groep Theosophen uitgenoodigd voor hen een serie voordrachten te houden. Dit gebeurde. In 1901 verscheen deze voordrachtenserie in druk als „Die Mystik". In 1901 werd hij opnieuw uitgenoodigd door een groep Theosophen en hield een serie voordrachten, die in druk verscheen in 1902 als „Das Christentum als mystische Tatsache" Deze 2 boeken reeds en de vroeger geschrevene deden zeer duidelijk de ideeënrichting van Dr. Steiner uitkomen, wier verschillen met die van Annie Besant, ik in het kort in het Januari-nummer uiteenzette. Maar de Theosophische Vereeniging was geen godsdienstige secte en eischte geen geloofsbekentenis aan Annie Besant, doch alleen moest men het eens zijn met drie zeer algemeen menschelijke grondregels. Zoodoende leverde het verschil in opvatting geen bezwaar op voor de Duitsche afdeeling om Dr. Steiner te vragen haar Algemeen Secretaris te worden, en evenmin ten slotte voor Dr. Steiner om dit aan te nemen.

Maar het verschil tusschen de ideeën van Dr. Steiner en die van Annie Besant waren te groot. In 1913 werd ten slotte Dr. Steiner met het grootste deel van de Duitsche afdeeling uit de Theosophische Vereeniging gezet. Van 1902 tot 1913 was hij werkzaam in de Theosophische Vereeniging. Hoe hij echter Theosophie opvatte blijkt uit de inleiding van zijn boek „Theosophie", waarin hij zegt: „Het hoogste waarnaar 's menschen blik zich kan verheffen, duidt hij aan met het „goddelijke". En hij moet zijn hoogste bestemming op een of andere wijze met dit goddelijke in overeenstemming brengen. Daarom mag men de hoogere wijsheid, die hem zijn wezen en daarmede ook zijn bestemming openbaart, ook wel „goddelijke wijsheid" of theosophie noemen."

Deze „goddelijke wijsheid" moet echter weer terug werken op het gewone, dagelijksche leven, in alle opzichten, dus op het algemeen menschelijke (in tegenstelling tot het goddelijke), op het sociale leven, op wetenschap, kunst, godsdienst. Deze inwerking van het goddelijke in het menschenleven, dat is „Anthroposophie", en onze kennis van het goddelijke in den mensch noemt Steiner „Theosophie."

Hieruit moge blijken, dat het boek „Theosophie" niets te maken heeft met de Theosophie van Blavatsky of Besant, doch dat het een zeer speciale beteekenis heeft, die Dr. Steiner van te voren uiteenzet. De verwarring die de naam oplevert, moge hiermee opgeheven zijn.

Theosophen schijnen mijn antwoord op de 1e vraag in het Januarinummer als een woord van vijandschap beschouwd te hebben. Doch, zooals ik als inleiding daar reeds zeide, dit is in geenen deele het

geval. Het aanduiden van verschilpunten, wat door mij zoo objectief mogelijk geschiedde, beteekent toch niet een gebrek aan achting voor de andere richting. Dit is nooit het geval geweest. Daarom zij het mij vergund hier nogmaals te herhalen, dat iedereen die een geestelijke wereld als realiteit erkent ten zeerste waardeeren zal, dat door de Theosophie vanaf het laatste kwart der vorige eeuw de groote strijd tegen het materialisme is begonnen, en het steeds waardeeren zal, wanneer zij dezen strijd consequent weet voort te zetten. M. S.
